

Kölcsey és Wesselényi: fejezetek egy barátság történetéből 99

Barátság Miklós Wesselényi Miklós
litográfia (MNM, MTKCS, fotó: Király Attila)

„A barátság Kölcsey életében a legértékesebb emberi kapcsolat volt. Talán – ha elképzelhető – több is annál, lételem, létfeltétel. Kézenfekvő dolog életének körülményeiben találni meg az okokat; szülei korai halála, a családi élet bensősége helyett a testvérekkel való bajoskodás, talán szeretethiány, érzékenységek; más szempontból ez a kor az érzelmek kora, a sentimental-lyrisch nemcsak költészeti jelenség volt, hanem életérzés is; Kölcsey klasszikus műveltsége révén ennek az alapvetően érzelmi jelenségnek, viszonyának igen határozott, erős erkölcsi töltést is adott. Vonzódásait, választásait elsőrendűen ez határozta meg; ezért vált hideggé Döbrentei iránt, átlátva a barátságot az érvényesülésnek, az előnyöknek alárendelő ügyeskedésén vagy a Szemere Pálhoz fűződő erősebb érzelmi szálak tették tartózkodóbbá Bajza iránt [...], s különös módon az igen szoros és mély barátsága Kállay Ferencsel amiatt nem tudott a régi hőfokon hevülni 1832 decemberében, tizennyolc évi távollét után, mert – mint írja – »a katonai pályán gonosz szerelmet űzni tanult azon istenséggel, ki szőlőlombbal koszorúzza homlokát.« Másfelől szépszájú levélbeli vallomás bizonyítja a tartós, még a kortársi egyéb baráti levelezéshez viszonyítva is magas hőfokú barátságát Szemere Pállal, Bártfay Lászlóval, Deák Ferencsel, Kazinczyval [...] és nem utolsósorban Wesselényi Ferencsel.”

■ (Szabó G. Zoltán)

A Kölcsey-napló Wesselényije és a Wesselényi-napló Kölcseyje = Remény s emlékezet. Tanulmányok Kölcsey Ferenc születésének 200. évfordulójára (szerk. Taxner-Tóth Ernő, G. Merva Mária), Budapest–Fehérgyarmat, 1990, 61–68.

„Wesselényi és Kölcsey testalkata, köznapi életmódja, az élet örömeihez való viszonyulása feltűnően különbözött.

Wesselényi szangvinikus, robbanékony ember volt. Hamar eljárt a keze, s ezt kocsisa, vadásza, írnoka gyakran megszenvedte. Mindenkor kényszeresen győzelemre tört. Örök bizonyítás volt az élete. Céllovásban, kard- és törvívásban, lovaglásban, kocsisásban, úszásban, gyaloglásban legyőzhetetlenségre törekedett. Mintha a gyermekkorában az őt gyakran számon kérő, korán elhunyt apjának akarta volna bizonyítani, hogy bátorságban felnőtt hozzá. Fizikai erejéről legendák keringtek. A szerelmére vágyó nők messzi földről felkeresték. Az italt sem vette meg. A testet aszaló diétának sem volt híve. Író barátja, Jósika Miklós ilyennek látta: »középtermetű, vaskos férfiú, sűrű, barna hajjal s velős, habár nem szorosan véve szép vonásokkal –, rendkívüli orgánummal volt megáldva, mely nagy mélysége dacára sok érczel bírt, s igen kellemesen hangzott. Mindamellett, hogy az embert megrázta. Pompás szónok volt. Nagy mestere a hangsúlyozásnak – és a nem túlzott kézmozdulatoknak. Egyébiránt a legférfiasabb alak, kit csak gondolni lehet.«

Kölcsey az 1832-ben kezdődő diétán ilyennek írta le Wesselényit: »A murányi bajnok maradéka középtermetű, de széles és vastagizmú férfiú. Hangja erős és döngő; alkalmas egy tengeri zajos csatában, vagy a populus rex legcsapongóbb gyűlésében

fűlen és keblen uralkodni. Beszédét elvről elvre szokta vezetni; egyszerre nem önti ki magát, hogy másod- és harmad ízben ismét újjakkal állhasson fel. Kifejezései erősek, de sokszor cifrák, s nem ritkán metszők.«

Kölcsey saját külsejét is »megfestette«. A portrét Kazinczy-nak küldte el 1814-ben: »az én belsöm tüzzel teljes – írta –, de külsöm, ezen nyomorult alkotmányú test, mindenre alkalmazatlan. Szerfelett puha vagyok, s ezen rövidlátású szem, ezen többnyire zúgó fej azt tesz, hogy félve lépjek minden társaságba, hol nagyon ismertes emberekre nem találhatok. E nélkül régen kerestem volna itt, a vármegyében magamnak hivatalt, csakhogy munkátlan ne legyek.« Hasonlít ehhez Toldynak 1826-ban Bajzához küldött portrévázlata: »Láttam Kölcseyt. Kölcseyt, kit mi lelkünkben már oly rég viselünk, szeretettel és tisztelettel, s kit látni és ki által szeretetenni mindég leghőbb kívánságunk közé tartozott. Különös alakot még soha nem láttál, barátom. Egy-két ujjnyival magasabb nálam, igen sovány s gyöngéd alkotású. Feje s Szókratész feje azon-egy. Az az előre domborodó koponya, mely egész arcára árnyat vet, az a kopasz fő, mely csak körös-körül nőtt be hajjal, mintha meg volna koronázva; az az orr és áll – nézd meg valahol Szókratész büszjtjét [mellszobrát]. Jobbik szemét éj borítja, a balt annyira behunyva tartja, hogy nehéz kivenni, kire néz; különben szeme hasonlót az enyémhez színére nézve, csak hogy igen bemezőnek a fejbe, haja szőke. Sem bajsa, sem barkója. Képe sápadt, s a cinicizmus vonásait viseli. Szava nem mély, hanem a mély és magos közt középszert tartó, a szókat húzza, tágítja, lassan beszélve. Az egész alak a világtól elkcsertett, de mélyen gondolkodó férfit képezi. Vonásos pantallót s német dolmányt hordott. Nyakán a kendő egyszerűen volt kötve, s oly keskenyre, hogy midőn fejét keveset emelte, az Ádámalmája igen kifelé állt. A bemutatásnál felkelt a pamlagról, melyre oldalvást támaszkodott, kezeit combjaira feszítve, merő állásban, csak fejét hajtotta meg egy ’alázatos szolgál’-val, s képén némely vonások fejlettek ki, melyek máskor nem látszanak; s nem mizantrópot, hanem inkább hipochondrikust árulnak el, de szelíd és meleg lelkű hipochondrikust. Nekem öröm és kín volt ezt az isteni férfit látnom.« Ezen a visszahúzó, önmagában őrlődő személyiségen sokat változtatott a Szatmár vármegyei, majd az országgyűlési közszerelés. Emellett a költő önbizalmát fokozta, nyilvánosság előtti fellépését közvetlenebbé tette szépírói sikere is.”

■ (Takács Péter)

Kölcsey és Wesselényi barátsága (kézirat)

„Wesselényi és Kölcsey: két, szinte minden vonásában különböző személyiség, de azonosak a haza szeretetében, az erkölcsi igényességben, tisztaságban és elhatározottságban. [...] A két férfiú már az 1832–36-os országgyűlés kezdetén hamar egymásra talált, s eszméik, céljaik azonossága mellett a két személyiség

különbözősége szerencsésen egészítette ki egymást. Kölcsey félénkségével, tartózkodásával szemben Wesselényi magabiztossága, szívóssága, tenni akarása elevenen tartotta Kölcsey aktivitását is. Továbbá Wesselényinek a tényeket tekintve sokszor nagyvonalú, a bombasztikustól nem idegen retorikája mellé Kölcseynek nemcsak tárgyi, de elméleti szempontból is átgondolt, hibátlanul szerkesztett beszédei állíthatók. [...]

Kölcsey *Országgyűlési Naplója* meglehetősen pontossággal rögzíti találkozási időpontját, jellegét, s azt is érzékelteti, hogy milyen hatással volt rá Wesselényi személyisége, milyen mértékben befolyásolta, pontosabban mennyire volt rá felszabadító hatással. Meglehetősen gyakran találunk olyasféle kitételeket, mint: »Estveledett, s Wesselényi jött hozzám [...]; Felnyitám a levelet, s a hang fájdalommal eltelve futék Wesselényihez.« [...] 1833 januárja és májusa között alig telt el nap, nem volt olyan fontos esemény, mely megbeszélés, értékelés, egyeztetett akciók nélkül múlt volna el.

Wesselényi 1833. május 5-i távoztával Pozsonyban Kölcsey magára maradt. Hogy kapcsolatuk, ez a barátság mit jelentett neki, azt már május 12-én a Wesselényit rendszeresen tájékoztató levelei első darabjában a következőképpen vallotta: »Távoztod óta elhagyatva érzem magamat; nem mintha nem volnának itt jó- és tisztalelkű emberek; de a férfinak, kinek a szerencsétlenség jutott: költő lenni meleg kebelre van szüksége, hol lángjai testvérlángokkal találkozzanak; s ily kebled, édes barátom, itt csak neked vala.«

De barátja távolléte nemcsak személyes veszteség; az országgyűlési ellenzék munkáját, mely legalább ennyire saját ügye Kölcseynek, Wesselényi távozása hasonló mértékben érintette. Az *Országgyűlési Naplónak* utolsó, összefoglaló részében mondja Kölcsey, hogy már összefüggésekről szó sincs, »semmi egyetértés, semmi pontra vonulás, [...] Wesselényi, s az ő öszvefűző lelke nincs!« [...]

Majd a követségről lemondó, Szatmár megyébe visszatérő Kölcsey egyik fő feladatává éppen Wesselényi ügye vált. [...]

■ (Szabó G. Zoltán)

„Az 1830-as évek második felében, a liberális reformmozgalom erősödésével a Metternich irányította kormányzat meggyőződésévé vált, hogy Magyarországon kiterjedt forradalmi szervezkedés létezik, melyet egy európai központból irányítanak. Az összeesküvés fejének Wesselényit tekintették, célját a birodalomtól való elszakadásban látták. Mivel semmilyen bizonyítékkal nem rendelkeztek (nem is rendelkezhettek), más vádakkal indítottak politikai pereket. Ezek egyrészt a megfélemlítést, másrészt az ellenzék vezetőinek a közéletből való eltávolítását célozták.

Az első célpont Wesselényi volt, aki ellen egyszerre két per is indult. Erdélyben azzal a váddal, hogy az általa vásárolt sajtón, cenzori engedély nélkül kinyomatta az országgyűlési napló néhány ívét. Magyarországon az 1834. december 9-i szatmári megyegyűlésen, az örökválság mellett tartott beszédért, annak a kormányt kemény szavakkal bíráló kifejezése miatt, hűtlenség vádjával indult eljárás ellene. [...] A per négy év múlva, 1839-ben jutott el az ítélethirdetésig. A hűtlenséget nem lehetett bizonyítani, ennek ellenére Wesselényit három

év börtönre ítélték. Két hónapnyi raboskodás után [...] engedélyezték, hogy súlyosbodó szembaja gyógykezelésére a sziléziai Gräfenbergbe utazzék.”

■ (Fónagy Zoltán)

Bevezetés = Wesselényi Miklós (szerk. Fónagy Zoltán), Új Mandátum, Bp., 1998 (1999), 9–21.

„Kölcsey utolsó két évében idejét, tennivalóit – a megyei, hivatalos munkán kívül – a szatmári ügy miatt megvádolt Wesselényi ártatlanságát bizonyító, kellő számú és értékű mentő-, illetve védőtanú előteremtése, a tanúvallomások gyűjtése, majd a derekas védelem elkészítése, a Wesselényi-védőbeszéd egy részének megírása töltötték ki. [...] Mindezt megbeszélendő, tisztázandó, a báró [...] 1838. augusztus 8-án este Csekére érkezett, s majd

másfél hétig keményen dolgoztak a nevezetes védőbeszéd szövegén. Wesselényi naplójának bejegyzései ezzel kapcsolatban igen rövidek s tömörek. Például augusztus 9-én így ír: »Kölcseyvel dologhoz fogtunk; egész nap munkába, Dolgozata igen derék.« [...] 10-én: »Szakadatlanul dolgozunk Ferivel.« [...] Majd augusztus 24-én megnyugodva írhatta: »Kész már a replicánk, s ma egészen le is lesz két példányba adva. Negyven ív-nél izmosabbra nőtt. Jól elsült munka.« Wesselényi ezzel a jó érzéssel

utazhatott el Kölcseytől; búcsújuk, noha egyikük sem sejtette, hogy az utolsó, emlékezetes maradhatott, hiszen »estve – mint írja – sokáig voltam Ferencel, s meleg – úgy lehet – hosszú búcsút vettem a lelkes férjfitől.« Wesselényi másnap hajnali háromkor indult Kölcsey szekeren s lovaival. [...]

A következő napok eseményei, Kölcsey rossz közérzete, gyengesége, fehérgyarmati útja, megfázása, betegsége, majd halála augusztus 24-én, leginkább Kölcsey Antónia Wesselényihez írt leveléből ismertek. A báró azonban korábban értesült róla, augusztus 30-án, Bártfaytól. »Éppen diétálék – írja –, midőn Bártfay azon rémítő hírral lépe be, hogy Kölcsey meghalt. Nem jött könny szemembe. Sóhajtás sem kelt keblemből, mennykő-csapás volt, de amely által nem szétzúzva, hanem elfagyalva s kövéválvá érzem magamat. Szegény nemzet, mi kevés kijelent fiad van, s a közzül a legnemesebbiket, legnagyobbakat vesztened kelle. Úgy látszik, vesztünk fenn van elrendelve. Kedves, kedves Barátom. Te is elmentél, előre – úgy hiszem – nemsokára foglak kísérni. Könnnyülök, valahányszor azon kötelékek egyike szakad, mellyel még e nyomorú világhoz csatolnak.«

A szöveget olvasva ma is megrendülünk. A Pap Endre által feljegyzett sokszor idézett szép retorikus mondat, a »Nem közénk való volt« jól hangzik, hitelességében sincs okunk kételkedni, de a napló vallomása megrázóbb; bizonyos, hogy nem a közönség számára készült. Egyébként ez a kijelentés némiképp kétértelmű. Szívesen idézik abban az értelemben, hogy Kölcsey magas idealizmusa, tiszta erkölcsisége nem e világra való, noha éppen az életmű maga, de a levelezés és az *Országgyűlési Napló* is arról tanúskodik, hogy Kölcsey a gyakorlati, politikai életben – elveit föl nem adva – nagyon biztosan élt a lehetőségekkel. Sokkal inkább látszik valószínűnek az az értelmezés, mely szerint a nem túlságosan magas erkölcsi-politikai szinten élő megyei nemesség bizonyult méltatlannak az európai műveltségű, feddhetetlen erkölcsű Kölcseyhez. [...]

■ (Szabó G. Zoltán)